

Оригиналан научни рад

УДК 314.5:314.3
УДК 314.3(497.11)
Original scientific work

Мирјана Девецић

ЗНАЧАЈ БРАЧНОСТИ ЗА НИВО ФЕРТИЛИТЕТА

Извод: У раду се са теоријског и емпиријског аспекта анализира однос брачности и фертилитета, који се посматра у историјском контексту на примеру развијених европских земаља, с обзиром да је у њима попримио највише развојне облике. Транзиција ових односа са високе ка нижој корелацији приказана је у социоекономском окружењу, указивањем на макроструктуру, у оквиру којих брачност заузима позиције различитог значаја. Такође се сумирају утицаји растућег индивидуализма на посматране појаве. Они се дешифрирају и из позиције тзв. ризичног друштва, које отвара питања непожељних ефеката модернизације на пољу нупцијалитета и репродукције.

Кључне речи: брачност, фертилитет, транзиција, модернизација, ризично друштво

Abstract: In this work it is analyzed the theoretical and the empirical aspect the relationship of the marriage and the fertility. It is regarded in a historical context according to the example of the developed European countries, because this relationship has become the most developed in these countries. The transition of these forms is shown from higher to lower correlation and in a socio – economic surroundings. It is also pointed out through macro structure, in which marriage has positions of various importances. It is also summed up the influence of growing individuality upon the observing appearances. They are deciphered from the position of the so called different society, which opens the questions of the undesirable effects of modern reproduction.

Key words: marriage, fertility, transition, modernization, risky society

Увод

Предмет демографске науке у ужем смислу, између осталог, обухвата, поред наталитета¹ и морталитета, нупцијалитет и диворцијалитет, управо због условљености нивоа (степенa) хумане репродукције брачним понашањем. Висина фертилитета је највећим делом одређена распрострањеношћу бракова из разлога што се у њима реализује највећи део

¹ У овом раду наталитет и фертилитет се посматрају као синоними који означавају појаву, а не као појмови иза којих стоји различита квантификација.

рађања. Заправо, брак представља социјални оквир репродукције. Обичајно и правно, он је у великом делу људске популације нека врста друштвене дозволе да се може приступити прокреацији, односно легитимација сексуалне активности партнера са циљем рађања потомства. У том смислу *Малиновски* истиче да је основна функција брака и породице легитимација потомства, тј. његово социјално смештање у заједници.² Стога су обим и пропорција лица која су у целибату, као и просечне године ступања у први брак, веома важни показатељи за природну динамику становништва, јер посредно указују на искоришћеност фертилног периода. Искуства говоре да брак, иако једна од најстаријих универзалних установа људског друштва, у посттранзиционој фази европских земаља постепено губи значај. У раду се даље анализира који је историјски пут тог прелаза и какве су измене друштвеног статуса брака и његовог утицаја на фертилитет. Намера аутора је да овом приликом (као увод у каснију анализу насловљене проблематике на тлу Србије) сумира резултате њој доступних теоријских разматрања о релацијама ових демографских процеса, намерно одустајући од строго демографског приступа. Полази се од класичних тумачења, да би се затим испробали савременији контексти анализе, који отварају нова питања и нове изазове.

Неки теоријски и емпиријски аспекти повезаности брачности и фертилитета

Потврду значаја брачности за ниво фертилитета учавамо у класичним теоријским и емпиријским демографским студијама.

1. У чувеном делу "Есеј о становништву", на самом почетку XIX века, Малтус расправља о опасностима популационог раста и дефинише мере за смањење наталитета, у које убраја и касније склапање или одустајање од брака. "Не љуби док не ступиш у брак, а не ступај у брак док немаш изгледа да ћеш своју породицу моћи хранити" (*Malthus*, 1803).³ Он такође промовише строге моралне норме у предбрачном животу, док у браку осуђује употребу "вештачких кочница" зачећа и уместо њих предлаже апстиненцију. Оваквим ставовима Малтус недвосмислено истиче доминантан значај брака за репродукцију.

2. Теорија демографске транзиције битно позива на модел брачности, и то као регулатора прелаза родности са високог на низак ниво. Први облици транзиције фертилитета у развијеним земљама Европе одвијају се

² А. Милић, **Социологија породице – критика и изазови**, Чигоја штампа, Београд, 2001, стр. 113.

³ М. Јовановић – Батут, **Природни прираст становништва Србије и његов биотички значај**, Библиотека централног хигијенског завода, Београд, 1932, стр. 21.

управо кроз ”малтузијанску транзицију”, тј. уз одрицање од брака или његово одлагање за касније године, чиме се скраћује фертилни период и могућност прокреације. Друштвене норме везане за брак (када и у којим годинама се може склопити брак, који су економски предуслови за његово склапање, да ли је поновна удаја удовица анатемисана или не итд.) транспонују се у свест појединаца кроз усвојен систем вредности и представљају најраширенији облик друштвене контроле фертилитета. Разматрајући пут од колективне ка индивидуалној контроли Landry⁴ (1934) истиче да се на преласку у нови демографски режим колективна контрола репродукције одвија првенствено кроз институцију брака. У прелазној фази брачни парови још увек не владају сопственом репродукцијом, али је зато репродукција становништва регулисана преко друштвеног надзора над нупцијалитетом. На преласку из пољопривредног (аграрног) у развијено индустријско друштво, висок фертилитет престаје да буде витални интерес људске заједнице, па социјални амбијент тог времена подразумева низ рестриктивних мера које утичу на значајно смањивање нупцијалитета. Систем контроле појединаца од стране локалне заједнице је чврст и свако одступање од општеприхваћеног модела понашања у домену склапања брака и рађања осуђује се и кажњава.⁵ Рестриктивне мере којима се смањује универзална брачност, па самим тим и брачни фертилитет, Landry тумачи као одговор друштва на тада настало смањење морталитета и повећани природни прираштај.⁶

Европско историјско искуство садржано у теорији демографске транзиције било је подвргнуто честим критичким анализама, које су првенствено оспоравале сужено и униформно тумачење пада фертилитета под утицајем друштвених макроструктура. Популарност теорије која је заживела готово одмах по тренутку лансирања, довела је и до великог броја истраживања којима је требало прецизирати праг модернизације, факторе и токове демографске транзиције у конкретним окружењима. Једно од најпознатијих је истраживање Одељења за популационе активности Принстон универзитета под вођством *Ansley Coula*. Закључак дугогодишњих истраживачких активности је: да су варијације фактора и динамике опадања фертилитета у Европи изузетно велике, а да је пресудан механизам и заједнички именитељ његовог пада у европским провинцијама контрола нупцијалитета (1973).

Значај брачности за ниво фертилитета формализован је конструкцијом принстонских показатеља. *Coale* и његови сарадници помоћу нупци-

⁴ Landry је творац теорије етапног развитка становништва на чијим су идејама Thomson и, затим, Notestein развили теорију демографске транзиције.

⁵ Д. Аврамов, **Појединац, породица и становништво у раскорак**, Научна књига, Београд, 1993.

⁶ А. Baletić – Wertheimer, **Stanovništvo i razvoj**, MATE d.o.o., Zagreb, 1999, стр. 130.

јалитета утврђују квантитативне методе за изналагање почетка транзиције фертилитета. Тако они као индикаторе (посебно у раним фазама транзиције) употребљавају између осталог и индекс брачног фертилитета, индекс ванбрачног фертилитета и индекс пропорције удатих жена, чиме наглашавају значај нупцијалитета за ниво репродукције.

Компаративна анализа учешћа жена у целибату у нисконаталитетним и високонаталитетним земљама потврђује да је демографска експлозија у земљама трећег света – настала после обарања морталитета – резултат не само традиционалног репродуктивног модела, већ и широко распрострањене, тј. универзалне брачности. Тако је 1930. године (када су све земље западне и северне Европе већ улазиле у касну транзициону етапу и значајно обориле ниво рађања) у Холандији било 38% неудатих жена старости од 25 до 29 година, у Енглеској 41%, Норвешкој 52%, док је у високонаталитетној Индији њихово учешће било 2%, а у Кореји само 1%.⁷

3. Сличне оцене, и регионално формулисана типологија брачности изведена на основу година ступања у брак и брачне заступљености, налазе се и у Хајналовим (1965) теоријским сумирањима истраживања историјске демографије о нупцијалитету до првих деценија XX века. Он издваја три демографска режима: западноевропски, који карактерише касно склапање брака и велико учешће целибатера, неевропски са потпуно супротним карактеристикама присутан у традиционалним друштвима Азије и Африке, и источноевропски, који представља прелазан облик и присутан је у источној Европи, Северној Америци, Латинској Америци и код европског становништва Аустралије и Океаније. Три поменута модела брачности кореспондирају и са одговарајућим репродуктивним моделима. Висок фертилитет у традиционалним друштвима производ је и универзалне брачности, јер се брак склапа и пре навршене 20. године, док је у старости од 35 до 40 година мање од 5% становника ван брака. Прелазни облик брачности карактерише благо ”старење фертилитета”, брак је мање распрострањен, али број развода и ванбрачних заједница показује да они још увек нису популарни. За разлику од њих, у западноевропском типу разводи и удели ванбрачних заједница су у сталном порасту, док су поновно склопљени бракови у паду.⁸

4. Емпиријски потврђена међузависност нупцијалитета и фертилитета нашла је место у низу теоријских *post facto* објашњења различитог обима. Као илустрација, биће наведено свега неколико.

⁷ Исто, стр. 133.

⁸ Р. Петровић, **Друштво и становништво – макросоциолошки и демографски аспекти развоја СР Србије**, Економски институт, Београд, 1978, стр. 164; Б. Ђурђев, **Географија становништва**, ПМФ, Нови Сад, 1998, стр. 149–152; М. Петровић, **Брачност становништва**, Становништво и домаћинства Републике Србије према попису 1991, Републички завод за статистику, Београд.

Појава baby-boom-a у послератним периодима има своје тумачење у повећању нупцијалитета. Одлагање брака у ратним условима за "срећнија времена", поновно склапање брака оних који су у рату изгубили партнера, раније ступање у брак – доводе до готово универзалне брачности. Чак и у условима нижих репродуктивних норми ниво нупцијалитета и популарност брака после рата условљавају скок броја рођења.

Теорија интермедијарног оквира *K. Davisa* и *J. Blake* (1956) говори о фазама репродукције (полни однос, зачеће и трудноћа). У првој фази репродукције наводи се шест варијабли које могу подстаћи или редукovati репродукцију путем формирања или прекида сексуалне заједнице. Међу њима су: узраст када се сексуална заједница склапа, целибат, као и дужина времена проведена у сексуалној заједници или ван поменуте заједнице. С обзиром на то да је брак најчешћи облик сексуалне заједнице, поменуте варијабле доводе у везу основне (главне) демографске карактеристике брачности и ниво фертилитета.

Ове ставове поткрепљују *Lorimerovi* закључци изведени на основу модела фекондитета. По њему, при просечном ступању у брак са 20–25 година репродуктивни капацитети се смањују за 10,6%, а при ступању у брак са 28–25 година, смањење је чак 44,2%. Стога ниво фертилитета у некој заједници може бити под великим утицајем одлагања брака, уколико оно достигне масовне размере.⁹

Брак се узима у обзир и приликом савременијих тумачења природног фертилитета, које прекидају фаворизовање биолошких фактора. Дефинишући непосредне факторе природног фертилитета (који не познаје намерну контролу), *Bongaarts* (1993), као један од шест фактора, наводи старост приликом склапања брака. Овај закључак је изведен на основу резултата светске анкете о фертилитету, спроведене у више од 60 земаља, а која је послужила за бројне теоријске корекције и уобличавања. Старост при ступању у брак је у скупу детерминанти које дефинишу индивидуално понашање¹⁰ и његов утицај на природни фертилитет, заједно са нормама сексуалног понашања у браку и постпарталним стерилитетом. Према сазнањима до којих је аутор дошао утицај индивидуалног понашања је двоструко већи од суме утицаја биолошких фактора.¹¹

⁹ М. Рашевић, **Детерминанте фертилитета становништва у Југославији**, Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд, 1971.

¹⁰ Концепт индивидуализма је готово доминантан у модерним социолошким и економским теоријама фертилитета. У овом случају је базиран на становишту да су индивидуалне разлике и нивоу плодности у условима када се рађање не контролише, у било којој популацији, много веће од разлика између различитих популација.

¹¹ Види М. Рашевић, **Фактори фертилитета**, Становништво, бр. 3–4, Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд, 1997, стр. 93–109.

5. Међузависност брачности и фертилитета, али и измену брачног модела у развијеним земљама Европе, истиче и *Dirk van de Kaa* приликом формулисања и објашњења друге демографске транзиције. Њена суштина је опадање фертилитета у посттранзиционој фази испод нивоа потребног за просту репродукцију, а одраз је између осталог и смањене популарности брака, повећаног броја развода, смањења склапања бракова другог и вишег рада. Са аспекта друге демографске транзиције брак губи своју првобитну, хришћанску функцију рађања потомства, тј. реформише се, а породица постаје нуклеарна.

Транзиција односа брачности и фертилитета – историјски осврт

Набројане теорије су различитог обима, настале су у различито време, формиране су на основу различитих емпиријских истраживања и говоре о међузависности нупцијалитета и фертилитета у различитим фазама демографског развитка. Тиме се релевантност истраживања међурелација брачности и родности верификује, али се уједно намеће потреба утврђивања развојних етапа тог односа.

Аналогно теорији демографске транзиције, транзиција модела брачности и његовог утицаја на ниво фертилитета пролази кроз више фаза и биће овом приликом сумирана на основу искуства развијених земаља, првенствено европских, јер је у њима највише одмакла и до данас попримила вишеструке облике модернитета. Тумачење брачности и његовог утицаја на фертилитет у историјском контексту мора поћи од макроекономских структура и положаја и значаја породице као друштвене институције, јер су облици брачности увек пратили друштвене околности. Издвојене етапе резултат су генерализације, те су стога само оквирне и немају строге временске границе, с обзиром да су их у различитим срединама обликовали специфични локални фактори.

Пре етапног приказа транзиције односа брачности и фертилитета неопходно је истаћи каква су сазнања о браку из најстаријих писаних извора. У старом веку, у најстаријим цивилизацијама – египатској и вавилонској, брак је углавном био моногаман. Закључивао се уговором, а консангвине везе су биле санкционисане. Хамурабијев законик познаје институцију мираза, кажњавање за неверство (искључиво жене), право на другу жену у случају стерилитета. Жена је носила потпуну друштвену одговорност у случају да у браку није било деце. У старој Атини брак се сматрао моралном обавезом са циљем рађања деце. Године брачне способности нису биле одређене. Туторство мушкарца се подразумевало, па је жена била потпуно изолована и апсолутно посвећена улози мајке и супруге. За време Римског царства брак постаје нестабилан, урушава се патријархални морал и шири целибат, што се одражава на смањени наталитет. Стога Август доноси закон којим се уводи казна за нежење и награда за ожењене. У сред-

њем веку, у периоду феудализма друштво је сталешки издељено и бракови се склапају само у оквиру истог сталежа. Уводи се и свечана форма закључења брака. Православна црква у XIV веку и Католичка црква у XVI веку стичу потпуну ингеренцију над браком, проглашавајући га за једну од седам светих тајни. Под ингеренцијом цркве шири се морализам и заједно са њим број сметњи за закључење брака, али се у пронаталитетном смислу смањује граница брачне зрелости. За цркву је брак трајна и нераскидива институција која се само под одређеним, тачно прецизираним околностима може развести.¹² Ипак, надлежност црквеног законодавства аутоматски значи разноликост брачних норми припадника различитих религија. Шеријатско право дозвољава полигамију (што несумњиво утиче на повећање наталитета), развод, нижу старосну границу склапања брака, насупрот хришћанској религији, која заговара моногамију. Православна црква је толерантнија према разводу, док га католичка готово потпуно одбија.¹³

1. Укратко дат историјат брака односи се на дуг период предтранзиције, за који је свака генерализација осетљиво питање. Ипак, чини се, да се са доста поузданости, а на основу историјских сазнања, може рећи да је у тој првој фази нупцијалитет универзалан, а фертилитет висок и њихов однос у високој директној корелацији.¹⁴ У брак се ступа рано. Иза оваквог модела брачности налази се *аграрно друштво*, низак степен урбанизације и образовања. Брачна заједница, односно породица је основна институција друштва, те је и распрострањеност брака, као прве фазе заснивања породице, друштвено оправдана и пожељна. Индивидуални, породични и друштвени интереси се не сукобљавају. Напротив, како наводи *Notestain* (1953) ”руралне заједнице у Европи, и готово универзално широм света, тако су организоване да врше снажан притисак на своје чланове да рађају”.¹⁵ С обзиром да је брачна (породична) заједница основна производна је-

¹² М. Комар – Јањић, Р. Кораћ и З. Поњавић, **Породично право**, Издавачко предузеће ”Номос”, Београд, 1999.

¹³ Р. Петровић, **наведено дело**, стр. 158.

¹⁴ Одступања од уобичајеног модела била су увек присутна. Тако су познате мере којима се тежило повећању или смањењу наталитета и нупцијалитета како би се успоставио оптималан број становника. Платона је, на пример, више плашио пад од пораста становништва. У свом раном раду ”Република” он је предлагао укидање брака елитне класе, како би им се дозволила серија сексуалних веза са одабраним партнерима, из чега би се изродило најквалитетније потомство. Такође је дефинисао најбоље године за рађање. У ”Законима” је ревидирао ставове и залагао се за моногамију и склапање брака у годинама између 30 и 36 за мушкарце и 16–20 за жене. Склапање брака је у интересу заједнице па оне који нису у браку, а прешли су прописане године, треба опорезивати. (D. Galton, **In Our Own Image- Eugenics and Genetics Modification of people**, Little, Brown and com. pbs, 2001)

¹⁵ Д. Аврамов, **наведени дело**, стр. 29.

диница, друштвене потребе за већим наталитетом су потпуно инкорпориране у свест појединаца јер са већим бројем деце јача ”породично предузеће”. Брак је сигурност, а његова репродуктивна функција најважнија, не само са хришћанског већ и економског становишта. Већи фертилитет је економски оправдан: формира радну снагу, надокнађује губитке изазване раним морталитетом, а истовремено је гаранција за економски ситуирану старост родитеља у време када други механизми социјалне заштите нису били познати. По *Caldwellu* (1978) то је време ”протока богатства од деце према родитељима”.

2. На *преласку из аграрног у индустријско друштво* почиње друга фаза, која је карактеристична по друштвеној регулацији фертилитета путем нупцијалитета (малтузијанска транзиција). Како већи број бракова, посебно оних склопљених на почетку репродуктивног периода, аутоматски значи већу изложеност могућности зачећа и већи број рођења, одлагање или одустајање од брака утичу на снижавање фертилитета.¹⁶ Његов пад у овом периоду друштвеног развоја је пожељан. Прелаз породице из производног статуса у потрошачки и мењање њених функција у периоду индустријализације и урбанизације, које наводе бројни демографи, мења и социоекономски значај породице, брака и потомства. Смањивање морталитета деце, деаграризација, забрана дечијег рада, потреба за већим образовањем и многи други показатељи модернизације указују да бројна породица више није неопходна. Напротив, мање потомство постаје економски оправдано. Деца се касно укључују у привређивање и повећавају породичне издатке због трошкова образовања. По *Caldwellu*, у овој фази проток богатства мења свој смер и иде од родитеља ка деци.

На висину нупцијалитета и фертилитета утичу и дуготрајни ефекти наследног права, које је наклоњено најстаријем сину или само мушкој деци.¹⁷

¹⁶ Снижавањем фертилитета је регулисан укупан пораст становништва. Микросимулациони модели (D. Devolder, **Effects of the European Late Marriage Pattern an Kinship**, реферисано на међународној конференцији ”Household and Community Dinamics: an EurAsian Approach to Mobility in Past Societes”, Venice, 1998) показују да је релација између година ступања у брак и стопе пораста готово линеарна. Његова моделска анализа показује да варијација од само 4 године старости при склапању брака кореспондира са 10 промила стопе укупног пораста. Уколико је старост жена 26 година, онда је стопа пораста једнака нули. На основу микросимулације изведен је и закључак да нупцијалитет није добар регулатор пораста ако је очекивано трајање живота веће од 50 година, већ је у том случају неопходна примена контроле рађања.

¹⁷ Једно од тумачења пада наталитета на примеру Француске почетком XVIII века дао је Cantillon (1730). По њему, у брак се не ступа из следећих разлога: или да би се сачувао скромни иметак и имање за себе (код сиромашнијих), или да се не би нарушио економски и социјални статус потомства испод нивоа родитељског статуса и ослабила економска моћ породице.

Како индивидуална контрола рађања, односно контрола брачног фертилитета још није била позната, могућност смањења живорођења се види само у одлагању или редуковању брачности. У XVIII веку десиле су се значајне промене у правном смислу које друштво уводе у нову еру брачности. Промена поимања брака везује се за Француску буржоаску револуцију¹⁸ и Устав донет после револуције, по којем брак постаје грађански уговор и за њега више није меродавно црквено законодавство и његове строге норме. По узору на француске законе, и остали закони у европским земљама почињу да уређују брак на сличан начин.¹⁹

Историјски аспекти проучавања фертилитета углавном се темеље на два битна обележја брачности: броју репродуктивно способних лица ван брака и годинама заснивања брачне заједнице. Анализа ових обележја указује на велики број целибатера крајем XIX века. По наводима *А. Балеттић*²⁰ 1880. године у Европи, у време када већина европских земаља још није била ушла у централну транзициону фазу (с изузетком Француске),²¹ 10–25% жена није склапало брак, или су у њега ступале касно,²² што указује да се у периодима настанка капитализма пораст старости при склапању брака и повећање удела целибатера углавном односи на ниже друштвене слојеве. Разлог је недостатак економских предуслова за заснивање породице, која је у појединим западноевропским земљама већ тада била традиционално нуклеарна.²³ *Хајнал* је на основу оскудних података који су

¹⁸ Француска револуција је у потпуности изменила социјалну климу у земљи. Слаби елитизам, истичу се слобода, братство и једнакост, што у друштву значи да је могућа социјална мобилност у више класе. Ово Dumont, творац теорије социјалне капиларности, наводи као узрок смањеног фертилитета јер се деца јављају као препрека друштвеном успону.

¹⁹ Механизми утицаја на нупцијалитет нису само законске форме. Много пре закона делују обичаји који утврђују брачну зрелост, услове за ступање у брак и понашање брачних партнера. Обичаји су прописивали одређено понашање које је у случају стабилности друштвених односа законским формама потврђивано. Обичаји се не мењају брзо и не прате брзе друштвене промене, па се у таквим приликама замењују писаним законодавством, и постепено губе обавезујући значај (М. Комар – Јањић, Р. Кораћ и З. Поњавић, **наведено дело**).

²⁰ А. Valetić – Wertheimer, **наведено дело**, стр. 130.

²¹ Осим у Француској, у Ирској је наталитет пао испод 30 промила још у периоди 1840–1850, али се не може тумачити транзиционим токовима. Пад је био последица изузетно снажне емиграције репродуктивно способног становништва.

²² М. Петровић, **наведено дело**.

²³ Један од највећих достигнућа Кембричке групе за историјску демографију јесте разбијање заблуде о постојању вишегенерацијске породице, као идеалне форме у прединдустријском друштву западне Европе. Прикупљајући податке о сеоским домаћинствима у прединдустријској Енглеској, Р. Laslett и сарадници дошли су до закључка да су нуклеарне породице биле доминантне форме породичног живота.

њему били доступни извео храбру генерализацију да су се већ у периоду од XVI до XVIII века Европљани венчавали касно, и то жене од 24 до 26 година, а мушкарци од 28 до 30 година. Даљим истраживањима других демографа то је у великој мери потврђено, а нарочито за период после XVIII века, који је боље документован. Увид у просечне године жена при уласку у први брак у развијеним земљама Европе у XVIII и XIX веку показује да су оне биле прилично високе. У Француској, на пример, биле су још крајем XVIII века око 25 година, у Енглеској бележе пад са 26,4 (у првој половини XVIII века) на 25,3 (у другој половини XVIII века), а у Холандији у XIX веку жене су се у просеку удавале тек кад напуне 28,5 година.²⁴ Ако се томе додају дуги периоди лактације и њихов утицај на интергенезичке интервале, систем наслеђивања који је фаворизовао минимално и то мушко потомство, употпуњује се слика о систему механизма за смањивање фертилитета.

3. Трећа фаза започиње када се репродукција рационализује и када контрола рађања прелази са друштва на породицу, чиме се снижава брачни фертилитет.²⁵ Она је карактеристична за *индустријско друштво* у другој половини XIX и првим деценијама XX века. У фази распрострањеног планирања породице године заснивања брачне заједнице не представљају више доминантан фактор утицаја на ниво фертилитета. Он опада као резултат промене репродуктивног понашања и преферирања малог броја деце, а не одустајања од брака или његовог каснијег склапања. Редуковање рађања у браку прво је мотивисано економским, а затим психолошким факторима. Старост приликом уласка у брак је у индустријском друштву врло варијабилна. Примера ради: таласи економског просперитета доводе до благог смањивања старосне границе за улазак у брак, да би се у периоду економских криза радикално променили. Очигледно је да касније ступање у брак нема у целом транзицијском периоду исте узроке. Док је у малтузијанској транзицији пожељно понашање и одраз друштвене контроле, у овој фази је резултат одговора на неповољне друштвене околности. Следи период у којем је узрок постепено мењање положаја жене, њена еманципација, дуже образовање и лична одлука.

Секуларизација у индустријском друштву узима замаха. Ипак, присутан је традиционализам у понашању партнера, па се брак доживљава као логичан и једини друштвено верификован оквир за репродукцију. Нупцијалитет је и даље у директној корелацији са висином наталитета (јер се највећи број деце рађа у брачним заједницама), мада не на нивоу из претходног периода.

²⁴ А. Baletić – Wertheimer, *наведено дело*, стр. 130; P. Lasalett, K. Oosterveen, R. Smith, *Bastardy and its Comparative History*, Edvard Arnold pbs., London, 1980.

²⁵ Према М. Livi-Bacci-у (1989) контрола фертилитета се прво јавила у Француској крајем XVIII века, одакле се ширила даље у Европу. Започела је у урбаним срединама, мада налази Andorke (1971) говоре да је у истом периоду била присутна у неким сеоским срединама Мађарске.

Брак, репродукција и модернизација

На први поглед се чини да се уласком у индустријско друштво и појавом контроле рађања унутар породице исцрпљују могући облици односа брачности и фертилитета. Њихова корелација је у силазној путањи. Док је некада универзална брачност, чак и у земљама са нижом стопом укупног фертилитета, могла да на агрегатном нивоу максимизира ниво рађања – са појавом контроле брачног фертилитета тај утицај се губи.²⁶

4. *Постиндустријско друштво* доноси нове облике брачности и слаби до тада присутни традиционализам у доследном прихватању познатог пута од брака ка прокреацији. Ову етапу карактерише културолошки помак у брачности, базиран на растућем индивидуализму. Ниво корелације брачности и наталитета се још више смањује. Број становника у целибату је у наглашеном успону, као и године ступања у брак и рађања првог детета.

Од 1960. године у земљама западне Европе промене у просечној старости при ступању у први брак дешавају се по тзв. "У" временској дистрибуцији. Промене прво почињу на северу Европе, у Шведској, и одвијају се брже, док су на југу Европе спорије и касније. Средином 80-их година XX века брак се склапа када жене у просеку напуне: у Данској 26,3 године, Ирској 25,2, Шведској 27,5, Швајцарској 26,1 итд., што приказује пораст од најмање две, три године у односу на 1960.²⁷ Збирни подаци за земље Европске уније у 1987. дефинишу просек од 29,5 година за мушкарце

²⁶ Наведени тип односа примећен је у Србији и наглашавају га и страни истраживачи. Проучавајући транзицију фертилитета у Европи (на примеру 579 провинција) Соале констатује да је у Топлици, који је једина изабрана провинција са територије данашње Србије, забележен највећи наталитет у 1900. години. Тада је једна жена рађала 8,24 деце, али је стопа наталитета последица не само високог брачног фертилитета, већ и највеће пропорције удатих – 0,842 (Б. Ђурђев, *наведено дело*, стр. 68). Како универзална брачност подиже ниво наталитета, илустративније показују наводи М. Јовановића – Батута. Он истиче да је у Србији крајем XIX века присутна "јака тенденција за склапање брака", као и да "постоји висок наталитет при ниском фертилитету" и да је Србија класичан пример за такав тип размножавања. С обзиром да удате жене у Србији рађају тек сваке четврте године, Батут изводи закључак да је висок наталитет последица универзалне брачности. "У Србији се жени и удаје и младо и премладо, и старо и престаро, и обудовљено и разведено – често и три, четири пута". (М. Јовановић – Батут, *наведено дело*, стр. 28)

²⁷ Промене су илустроване подацима од 1960. до средине 80-их XX века, не само због тога што су подаци за тај период најдоступнији, већ и због интензитета промена које су се дешавале у том интервалу и довеле до новог модела брачности и фертилитета. Наиме, у другој половини 60-их почиње baby-bust, манифестован у нагом паду стопе укупног фертилитета, опадања броја живорођење, али и паду кохортног фертилитета.

и 26,6 година за жене, односно 27,1 и 24,6 за ступање у први брак. У свим земљама западне Европе просечне године ступања у брак достижу свој најнижи ниво пре него што се то дешава са стопама прве брачности.²⁸

Уместо у претходним фазама уочљивог монопола законски склопљеног брака, све је више кохабитација, или као форме увода у класичан брак, или као форме трајног опредељења. Ванбрачно партнерство поприма различите облике и најраспрострањеније је у скандинавским земљама, где је почело да се шири 60-их година XX века. Бројне мере илуструју прилично драматичан помак од "алтруистичког ка индивидуалистичком" браку. Са порастом кохабитација опадају стопе нупцијалитета. Стопе прве брачности на 1000 особа испод 50 година које се никада нису венчавале показују да се највећи пад распрострањености брака у периоду од 1965. до 1985. дешава у северној Европи (у Данској са 1026 на 527, у Енглеској и Велсу са 1026 на 666, Шкотској са 1112 на 749, Шведској са 986 на 479, итд.). Процент брачних веза опада у свим старосним категоријама жена (20–24, 25–30 и 30–35) које стасавају за брак 80-их година. Године 1981. најмањи је у најмлађој старосној групи (на пример, 25% у Шведској, 35% у Данској, док је у Француској и Британији изнад 80%, али у паду). Са старошћу жена партиципација брачних веза расте, иако у односу на претходни период прати генералне трендове пада. Уколико се овакви трендови наставе, број жена које су се икада удавале у западној Европи кретаће се између једне половине и две трећине.²⁹ Раширеност кохабитација, као супституције за брак, све је већа и у транзиционим земљама од раних 80-их година XX века. Утицај пораста кохабитирања на ниво репродукције огледа се у вредносним нормама жена које се уместо брака одлучују за суживот. На основу анкетних истраживања ова, све присутнија "категија" жена, диференцира се по мањем жељеном и очекиваном броју деце од традиционалистички оријентисаних жена.

Заједнички живот партнера, пред рађање детета зачетог у таквој вези, често бива озваничен³⁰. Међутим, пад броја бракова у постиндустријском друштву у великој мери је под утицајем пада тзв. трудноћом "исфорсираних бракова" (shortgun marriages). Од почетка 70-их до средине 80-их

²⁸ R. Hall, **Family structures**, in "The Changing Population of Europe", Blackwell Publisher, Oxford, 1993, стр. 112; M. Macura, **Fertility and Nuptiality changes in Central and Eastern Europe: 1982–1993**, Stanovništvo 3–4, Institut društvenih nauka, Centar za demografska istraživanja, Beograd, 1997, стр. 11–45.

²⁹ Dirk Van de Kaa, **Europes Second Demographic Transition**, Population Bulletin, vol. 42/1, 1987; R. Hall, **Households, families and fertility**, in "Europe's population", UCL press, London, 1995, стр. 41.

³⁰ У Холандији у истраживању спроведеном 1984. године две трећине анкетираних парова у кохабитацији се изјаснило да би рођење детета могло бити разлог да ступе у брак (Hall, 1993, стр. 109)

у Енглеској 41% пада може се приписати овом узроку, у Француској 37%, у Западној Немачкој 68%, а у Данској скоро укупан пад, тачније 93% (*Bourgeois - Pichat*, 1987).³¹ Планирање тренутка родитељства, примена контрацепције и абортуси су редуковали број исфорсираних бракова. Са друге стране, у западној Европи је велики број рођења ванбрачне деце, јер се жене одлучују да роде без обзира на свој брачни статус. Пораст ванбрачних рођења не може се приписати само порасту кохабитација, већ и облицима сексуалног партнерства у којем партнери живе одвојено. Овај облик заједништва назива се LAT – "living apart together", и из тројства које је некада било неопходно за брак. (копулација + кохабитација + легитимација) потискује не само легитимацију, већ и кохабитацију. Ванбрачна рођења нису производ новог времена. Раније су била анатемисана и третирана као морални проблем, док се данас прате као социјална појава у успону. Почетком 70-их ванбрачна рођења у земљама западне Европе углавном су бележила удео испод 10%. Учешће ванбрачних рођења значајно расте, потврђујући тезу о слабљењу веза нупцијалитета и фертилитета. али и варира у зависности од културолошких разлика, с обзиром да се у многим срединама ванбрачно рађање и даље посматра као девијантно понашање. Максимум ванбрачних рођења, који износи 52%, забележен је у Шведској (1990), високо партиципира са 46,6% у Данској (1992) и Норвешкој 42,9% (1992), док се у Британији, Финској и Француској број ванбрачних рођења приближио трећини.³² Најмањи број ванбрачних рађања заступљен је у земљама јужне Европе.³³

Не само да у развијеном делу света брак више није битан оквир хумане репродукције, него и репродуктивна функција брака губи значај. Многи се одлучују за брак или кохабитацију без жеље за потомством. Истраживања у Европи су показала да се повећава удео жена које нису рађа-

³¹ R. Hall, **Households, families and fertility**, in "Europe's population", UCL press, London, 1995, стр. 39.

³² Исто, стр. 40.

³³ Велики број ванбрачних рођења на може се аутоматски у свим земљама приписивати значају "модернизације" партнерства. Како истиче Dirk van de Каа у неким европским земљама, Аустрији, на пример, то је било уобичајено за многе претходне генерације, првенствено у сеоској популацији. Тако је, на пример, 1970. године поред Шведске и Данске, само још Аустрија у Европи имала пропорцију ванбрачних рођења већу од 10%. Занимљива су запажања истраживача да број ванбрачних рођења стоји у обрнутој пропорцији са пропорцијом католика у популацији неке земље. То потврђују и новији подаци, јер је међу земљама централне и источне Европе најмањи удео ванбрачних рађања у Пољској (7% у 1992). (Dirk van de Каа, **Europes Second Demographic Transition**, Population Bulletin, vol. 42/1, 1987; M. Масуга, **Fertility and Nuptiality ...**, стр. 38). Број ванбрачних рођења је већи и у срединама где су распрострањени обичајни бракови, који се склапају по традиционалним обрасцима и дозволу ауторитета локалне заједнице.

ле упркос напретку медицине, који редукује физиолошки стерилитет на 6% парова. Нова појава "социјалног стерилитета" постаје озбиљан фактор репродукције. Оцењује се да због пада нупцијалитета и раста развода 30% Немица можда неће родити ниједно дете, док се у Холандији тај проценат креће између 22,5% и 37,5%. Савремено доба производи и нови облик партнерства познат као DINKS (double-income-no-kids), чији су протагонисти "млади, здрави, високообразовани, нерелигиозни мушкарци и жене, који не придају превелик значај дому, веома високо вреднују узајамну блискост и дају велики значај личној аутономији".³⁴

У посттранзиционом друштву стабилност брака је изузетно нарушена, расте број развода, а правни процеси раскида брака се поједностављују. Иако је брак, како наводи А. Милић, "однос који тежи дуговечности, а друштвено-културном интервенцијом у неким случајевима је проглашен доживотном везом ("док нас смрт не растави")",³⁵ од 1960. до 1988. године број развода у земљама Европске уније је порастао са 125.000 на 534.000. Висока цена и сложеност процеса развода за четвртину или трећину смањују њихов број у појединим земљама Европе. Чак и у случају либерализације закона земље јужне Европе се према разводу односе традиционалистички. Насупрот њима, у Шведској, Данској, Норвешкој и Британији разводом се завршава од 40 до 45% склопљених бракова.³⁶ Разводи скраћују и прекидају фертилни периоди. Како је учесталост развода брака највиша у доби која одговара врхунцу репродуктивног потенцијала (25 до 29 година код мушкараца и 20 до 24 године код жена),³⁷ а нови брак се све ређе склапа, или се одлаже за касније године, овакав однос бракова и развода директно утиче на ниво фертилитета.

Поред социолошких тумачења пада популарности брака и пада фертилитета заснованим на ширењу индивидуализма, у савременој економској литератури јављају се кореспондентне микроекономске теорије. Оне брак посматрају као својеврсну уговорну заједницу, у којој оба брачна партнера, уместо да делају у корист породице, желе да повећају своју индивидуалну корист. Процена да је она већа ван брака, доводи до развода. "Индивидуално, рационално и максимизирано понашање појединаца" преточено је у економске варијабле трошкова и добити, од чијег односа зависи успешност или раскид брака, као и одлука о родитељству, па самим тим и ниво брачног фертилитета. У том контексту говори се о деци као производу брака или трајном потрошном добру, њиховој цени и корисности, опортунитетним трошковима (материјалним и нематеријалним) њиховог

³⁴ Д. Аврамов, **наведени дело**, стр. 110.

³⁵ А. Милић, **наведено дело**, стр. 113.

³⁶ R. Hall, **Family structures**, стр. 112.

³⁷ Д. Аврамов, **наведени рад**, стр. 109.

подизања, одлуци о родитељству базираној на калкулацији ...³⁸ Исход ове ”математике” је смањен број рођења. Упркос наизглед нехуманом, надасве рационалном и ригорозном приступу, употреби економског вокабулара, ове теорије имају своје јако упориште у пракси. Оне при том ни мало не одступају, већ само развијају на микронивоу старије економске теорије о фертилитету. Са овом теоријом кореспондира већ поменута *Caldwellova* економска интерпретација брака и деце као економске инвестиције и производа родитељских себичних интереса у предтранзиционом друштву.

Брак и репродукција у контексту ризичног друштва

На глобалном нивоу брак и даље има велики значај за ниво репродукције с обзиром да даје легитимитет потомству. У развијеном делу света нови облици сексуалних заједница настали у другој половини XX века уводе нас постепено у ново доба (не)брачности и фертилитет се више не доводи у искључиву везу са браком. По *U. Beku* ”основна фигура потпуно развијене модерне је, ако се до краја промисли, особа која живи сама. У захтевима тржишта рада не обазире се на захтеве породице, брака, родитељства, партнерства итд.”³⁹ Какав је онда сценарио будуће репродукције и које је место и улога брака у наступајућој фази развијених друштава? Да ли ће брак, дефинисан на досадашњи начин, у будућности уопште имати значаја за ниво репродукције? Долази ли период када више ни кохабитација, па и LAT уније, неће бити пресудне за реализацију потомства? Да ли ће данас маргинални фактори фертилитета имати главну улогу у будућности? Разуме се, то је сувише питања на које се не могу дати прецизни одговори. Могући сценарији базирају се на постулатима ризичног друштва.

Ризично друштво је савремено друштво, настало (и појмовно уобличено) од тренутка када човечанство постаје *свесно* противречности процеса модернизације и *свесно* нових облика ризика, оних који се не могу савладати познатим механизмима. За разлику од старих друштава, где су се ризици препознавали углавном у ономе што се није или се веома мало могло контролисати, те су приписивани судбини или бојјој вољи – сада се јављају нови ризици. То су ризици саме људске делатности, ризици модернизације, које она сама производи и који су глобални. Јављају се као паушални производ напретка, индустријске хиперпродукције, и даљим развојем се систематски повећавају. До ризичног друштва токови модернизације ”догађали су се пред позадином њене супротности”. Тако је укинута ста-

³⁸ Види Б. Мијатовић, **О микроекономској теорији фертилитета**, Становништво, бр. 1–4, Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд, 2000, стр. 59–79.

³⁹ У. Бек, **Ризично друштво**, ”Филип Вишњић”, Београд, 2001, стр. 211.

лешко аграрно друштво, овладано природом, да би у новом свету модернизација изгубила своју супротност и почела да погађа саму себе, или како каже Бек: ”модернизација не укида само феудалне односе аграрног друштва, него ствара и нове и почиње поново да их укида”. Главни ризици модернизације могу се свести на шест категорија које су везане за окружење, животни стил, криминал, економију, медицину и интерперсоналне односе. Последњи у највећој мери додирују проблематику брака. ”Иста ствар – модернизација – има супротне консеквенце у различитим основним друштвима XIX и краја XX века; онда су последице биле раздвајање рада у кући и доходног рада, а данас борба за нове форме поновног уједињења; онда укључивање жена у брачну збринутост, а данас њихова навала на тржиште рада; онда успостављање стереотипних мушких и женских улога, сада, ослобађање мушкараца и жена од сталешких диктата полова.”⁴⁰ Бумеранг ефекат развоја, противречности (које се термилошки могу означити као однос модерне и контрамодерне) очигледно су присутни и у односима полова и њиховом утицају на ниво брачности и фертилитета. Противречност у животу жене је у сукобу интересовања за професионално остварење и економску самосталност, на једној страни, и интересовања за партнерство и материнство, на другој страни. Код мушкараца је она на релацији између успешне каријере и обавеза у кући. У овом балансирању традиција примарне породице се руши померајући и познате обрасце брака, родитељства и полних улога на којима је почивало индустријско друштво. Наиме, настаје период у којем еволуира свест о неједнакостима положаја мушкараца и жена, неједнакостима које су супротне принципима модернизације. Свест, ослобођена класичних полних улога, иде испред услова. Зато се унутар породице нагомилавају сукоби.⁴¹ Резултат тога су већ увелико распрострањени разводи, форме ванбрачног партнерства, разводи кохабитација, једнопородична домаћинства. Будућност брака постаје непознаница. Он више није предвидив, јер је његова судбина у надлежности самих парова, а не религије, традиције или заједнице.

Међутим, будућност репродукције у контексту ризичног друштва качи не само изнете противречности интерперсоналних односа већ и опасности иманентне процесу даљег динамичног технолошког развоја. Фокусираћемо се само на оне прогресе и технологије који дотичу проблематику брака и фертилитета.

Улазак у последњи квартал XX века обојиле су расправе о могућностима и оправданости вантелесне оплодње.⁴² Оно што је тада било рево-

⁴⁰ Исто, стр. 192.

⁴¹ Исто, стр. 182–207; Анализа модернизације и ризика, односи и конфликти полова унутар и изван породице базирани су на времену које је непосредно претходило објављивању овог дела 1986. године у Немачкој.

⁴² Прва ”беба из епрувете”: *Louise Brown*, рођена је 1978. године.

луционарно, што је померало сва поимања репродукције као биолошког чина, чија је етичност довођена у питање, данас је постало сасвим уобичајено. Третман *in vitro* оплодње се искључиво нудио брачним паровима. ”Ово ограничење временом постаје анахроно с обзиром на ширење ванбрачних односа. Са друге стране, примена ове технологије оплодње жена које живе саме води у потпуно нове типове социјалних односа, чије се последице данас уопште не могу сагледати. Ту више није реч о типу мајке која остаје сама после развода, него о жељеном материнству без оца, које историја до сада није познавала.” Овакво материнство се дешава ван било каквог партнерског односа, укида социјално очинство и своди га на биолошко очинство непознатог донатора полних ћелија. Тако се ”основе породице, брак и партнерство разарају кроз истраживање и праксу у клиникама”.⁴³

Одлука о родитељству данас добија још једну димензију. Генетске предиспозиције детета могу се испитати пре његовог рођења и могу довести до избора: родити или не. И док је за сада присутан само избор између потенцијално здравог, и детета са потенцијалним тешким телесним и менталним оштећењима, број расположивих тестова у трудноћи и њихов резултат не искључују могућност да ће се већ сутра одустати од рађања детета које не би имало никакве за живот опасне генетске недостатке, осим оних који се будућим родитељима не свиђају.⁴⁴ Генетско креирање потомака постаје могуће. Ма колико ови ризици технолошког развоја деловали футуристички (можда као фантазија), они су већ на прагу наше стварности. Случајеви који их потврђују за сада су спорадични, али је таква била и вантелесна оплодња 80-их година прошлог века, док је данас широко распрострањена. Све је већи број научника из области биологије и медицине који у овоме виде енормни научни просперитет и готово уметничку креативност. Повећава се и број финансијера генетских истраживања, чији резултати могу имати и непожељне примене. У савременом свету се већ воде жучне и садржајне расправе и транспонују у област политике, где се на највишем нивоу проналазе законске основе и норме како се заштитити од ризичних последица развоја медицинских технологија.

Јачање индивидуализма у комбинацији са репрогенетиком и новим биотехнологијама може омогућити досад потпуно непознату позадину налитета. Питање значаја нивоа брачности за ниво фертилитета у том кон-

⁴³ У. Бек, *наведено дело*, стр. 349.

⁴⁴ Разноврсни аспекти репродукције: у биотехнолошкој ери (**Одабрани аспекти савремених биоетичких расправа** by G. Kunzien; **Слобода, једнакост и солидарност у нашој будућности генетичког инжењеринга** by Dž. Hјuz; **Genom – eugenika** by M. Ridli; **Манипулација људским репродуктивним ћелијама и клонирање као женске теме** by M. Darnovski; **Мајчинство у биотехнолошкој ери** by R. Habard и др) обрађени су у приручнику ”Биолошко као политичко питање” (интерни материјал групе ”Мост”, 2003).

тексту постаје потпуно депласирано у развијеном и богатом свету које поништава структуре индустријског друштва, па и породичне, и како сада изгледа, само се правним нормама штити од ширења ризика модификованог, ванбрачног, вантелесног, ванетичког наталитета.

Уместо закључка

Изнета транзиција брачности од универзалне ка индивидуалистички обојеној само је груба шема базирана између осталог на основним демографским показатељима брачности – старости приликом ступања у брак и уделу лица ван брака. Оба ова показатеља су у дужем историјском периоду у успону и прате, посматрано на макронивоу, ток промене социоекономских структура. Међутим, свако уопштавање рађа контрааргументацију, доводећи у први план низ одступања од приказаног модела. Поштовање конкретних социјалних и економских амбијената је императив без којег се не могу детаљније тумачити односи нупцијалитета и плодности. Погрешно би било у модерним друштвима занемарити утицај традиције, која и даље значајно утиче на партнерске односе и вредновање породице.

Са друге стране, на макронивоу, преламају се све глобалне структуре и резултирају у одлуци да се ступи у брак или не, да се роди или не. Пут анализе транзиције односа нупцијалитета и фертилитета морао би зато ићи од општег ка посебном, односно од глобалног ка индивидуалном. Уважавање појединца и његових ставова и у демографији, која се бави агрегатним понашањем, постало је неопходно. Савремени процеси брачности и репродукције све више се базирају на индивидуализму, на деловању социопсихолошких детерминанти. Стога укључивање биографског метода постаје неопходно јер омогућава валидна тумачења насталих промена и потпуну демистификацију непопуларности брака и редуковање рађања у модерном друштву. Овај приступ, међутим, захтева дуготрајнија, интервјуом и анкетом поткрепљена истраживања.

У контакту макроанализа и микроанализа испливавају неке контроверзе. Парадоксално је, како многи стручњаци истичу, да су модерна друштва, у којима су појединци потпуно овладали рађањем, изгубила контролу над репродукцијом становништва. Да ли су и колико могуће нове друштвене контроле фертилитета, и са којим успехом могу интегрисати интересе друштва и појединца? Да ли ће они од сада бити у континуираном раскораку? Да ли у њима брачност има снагу медијатора? Може ли се брак рехабилитовати и на којим основама: традиционализму или поштовању индивидуализма? Колико је друштво спремно да прихвати одговорност за опадајући наталитет, не пребацујући га само на појединце? Како спречити тријумф индивидуализма у развоју биотехнологија (руковођеном ”генетичарима-уметницима”) и примени њихових достигнућа?

Одговори на ова питања пишу сценарија будућих релација нупцијалитета и фертилитета.

Mirjana Devedžić

THE IMPACT OF MARRIAGE ON THE LEVEL OF FERTILITY

Summary

Marriage and fertility depend upon each other. It cannot be relieved, tells us our logic, of its social structure for many centuries. It is also confirmed by much demographic research. From the global aspect this can be seen as an axiom. However, what can we see on the example of many European countries, where number of children born in marriage is very close to those born out of marriage? It is obvious that the relation between marriage and the rate of birth is changed. This paper is analyzing the transition of the relations, together with the transition of the social circumstances. It is seen that there are four stages. In the first the marriage is universal and the fertility very high. The third stage begins with the appearance of the industrial society where we have individual control of birth. Marriage becomes the social standard. During the fourth stage, the stage of post industrial society both nupcijalitet and fertility are declining, though children are born out of marriage status, and marriage becomes different. In Europe, this phenomenon of marital behaviour is analyzed in the second half of the 20th century. In fact the cohabitation, greater number of divorces, children born in unlawful marriages is specially investigated. The status of marriage is analyzed in context of the "risky society". Its typical form is contradictory of development, which are becoming starting points for different conflicts. The conflicts of sex and its old role, which are counter of the nature of the modernization, has as its result the decline of marriages. The risks of the development of the medical technology are mentioned, especially reproductives and biotechnology. They will have an impact on the future movements of marriages and fertility, but the exact effect of their work cannot be predicted.